

Spis treści

Wstęp	7
ROZDZIAŁ I	
Powstanie Diecezji Płockiej w 966 roku	11
ROZDZIAŁ II	
Powstanie biskupstwa płockiego z fundacji Bolesława Chrobrego	35
ROZDZIAŁ III	
Powstanie Diecezji Płockiej w połowie XI wieku za panowania Kazimierza Odnowiciela	38
ROZDZIAŁ IV	
Powstanie Diecezji Płockiej w 1075 roku	44
1. Pochwała księcia za oddanie się Stolicy Apostolskiej . . .	51
2. Problemy organizacyjne Kościoła w Polsce	52
3. Napomnienia do pobożnego życia i zachęta do odpowiedzialności oraz życzenia	54
4. Napomnienie moralne – grabież pieniędzy królowi Rusi	56
ROZDZIAŁ V	
Dalszy kierunek badań nad początkami Diecezji Płockiej	62
Zakończenie	109
Bibliografia	111
<i>Aneks</i>	
List papieża Grzegorza VII do księcia Bolesława Śmiałego z 20 kwietnia 1075 roku	121

Wstęp

Diecezja Płocka obchodzi w 2025 roku 950-lecie swojego istnienia i Jubileusz ten opiera się na przyjęciu założenia, że została ona erygowana przez legatów papieskich wspomnianych w słynnych *Liście* papieża Grzegorza VII do księcia Bolesława Śmiałego datowanym na 20 kwietnia 1075 roku. Obchodzony Jubileusz jest dobrą okazją, żeby jeszcze raz przywołać teksty źródłowe i wyniki dotychczasowych badań naukowych na temat początków Kościoła na Mazowszu. Przynagła do tego również odkryta ostatnio w Archiwum Watykańskim kopia wspomnianego *Listu* papieża Grzegorza VII do księcia Bolesława i planowana w najbliższym czasie jego publikacja z komentarzem filologicznym i historycznym. *List* ten był oczywiście znany badaczom po jego publikacji w *Monumenta Poloniae Historica*¹, ale ponieważ jego rękopis wysłany na ziemię polskie zaginął, więc jego publikacja jest ważnym wydarzeniem w badaniach nad dziejami Diecezji. Zwłaszcza, że dają się zauważyć drobne różnice w obydwu wersjach *Listu*. Za hipotezę o erygowaniu Diecezji Płockiej przez legatów papieża Grzegorza VII w 1075 roku opowiedzieli się jeszcze w XIX wieku Wojciech Kętrzyński², Bolesław Ulanowski³ i Władysław Abraham⁴. Publikacja Władysława Abrahama doczekała się przedruku

¹ *List Grzegorza VII papieża do Bolesława Śmiałego z roku 1075*, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 1, wyd. A. Bielowski, Warszawa 1960, s. 367-368. Wydanie Kętrzyńskiego oparte jest na edycji Mansiego.

² Por. W. Kętrzyński, *Założenie i uposażenie biskupstwa płockiego*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 14 (1886) s. 385-392, 481-488.

³ Por. B. Ulanowski, *O uposażeniu biskupstwa płockiego*, „Rozprawy z posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności” 21 (1888) s. 1-48.

⁴ Por. W. Abraham, *Organizacja Kościoła w Polsce do Połowy XII wieku*, Lwów 1890, s. 90-91.

w latach 60' XX wieku i ciągle jest wznawiana aż po dzisiejsze czasy, a za nim większość późniejszych badaczy powtarza jej wnioski. Jest to jednak tylko przypuszczenie. Sam *List* nic nie wspomina o zamiarze powołania nowej Diecezji Mazowieckiej czy Płockiej, ale utrzymany jest raczej w tonie zachęty księcia do odnowienia istniejących wcześniej struktur kościelnych na ziemiach polskich. Papież ubolewa również nad dużym rozmiarem istniejących polskich diecezji, co pośrednio można zinterpretować jako zachętę do erygowania nowych diecezji, jeśli legaci uznają to za konieczne. Jest to jednak tylko ogólna zachęta. W tym kontekście wydaje się dziwne powołanie do istnienia przez legatów papieskich tylko jednej nowej diecezji z siedzibą w Płocku, gdyż o powstaniu innych diecezji w tym samym czasie nic nie wiemy. Czy możliwe jest, aby Diecezja Płocka powstała wcześniej, a w 1075 roku została tylko przywrócona do życia tak, jak inne diecezje na ziemiach polskich? Nie ma na to bezpośrednich dowodów. W *Pontyfikale Gundekara*, biskupa Eichstätt w latach 1057-1075 znajdujemy bardzo ciekawą wzmiankę o obecności na jego konsekracji w 1057 lub 1058 roku biskupa z ziem polskich. Wydawcy niemieccy *Pontyfiķału* sugerują, że mógł to być biskup płocki. Czy jednak możliwe jest, aby już w 1057-58 roku istniała Diecezja Mazowiecka/Płocka? Nie mamy na to dowodów źródłowych ani żadnej informacji na ten temat. W każdym razie wzmianka w *Pontyfikale Gundekara*, wyraźna zachęta papieża Grzegorza w *Liście* z 1075 roku do odnowienia starych i stworzenia, jeśli konieczne, nowych struktur kościelnych na ziemiach polskich i fakt rzekomego powstania w 1075 roku tylko Diecezji Płockiej, skłoniły do podjęcia jeszcze raz tematyki początków Diecezji Płockiej. Dokumenty bowiem źródłowe dotyczące początków Diecezji Płockiej są rozproszone po różnych miejscach, część z nich nie została w ogóle przetłumaczona na język polski, dlatego sędzę, że warto zebrać w jednym miejscu wszystkie te teksty i przełożyć na język polski te, które nie zostały jeszcze przetłumaczone, aby ułatwić dostęp do nich szerszemu gronu czytelników. To będzie też jeden z dobrych owoców Jubileuszu 950-lecia Diecezji. Cytowane tłumaczenie tekstów

łacińskich zostało wyraźnie zaznaczone w przypisach, inne, nieprzetłumaczone teksty łacińskie są w przekładzie własnym. Dziękuję w tym miejscu ks. dr Bartoszowi Leszkiewiczowi za przejrzenie i poprawienie niektórych tłumaczeń.

Ponieważ nie zachował się, niestety, żaden dokument fundacji czy erygowania Diecezji Płockiej, zatem w badaniach nad początkami Kościoła na Mazowszu skazani jesteśmy na opieranie się tylko i wyłącznie na źródłach pośrednich zachowanych do naszych czasów. Wszystkie one pozwalają na wysunięcie czterech hipotez na temat powstania Diecezji Płockiej: pierwsza, oparta na informacji Jana Długosza, podaje jako datę powstania Diecezji Płockiej rok chrztu Mieszka I w 966 roku; druga przyjmuje powstanie w Płocku biskupstwa z fundacji Bolesława Chrobrego w 1000 roku, trzecia łączy powstanie Diecezji w połowie XI wieku z panowaniem Kazimierza Odnowiciela i czwarta, oparta na wspomnianym *Liście* papieża Grzegorza VII z 20 kwietnia 1075 roku, wiąże powstanie Diecezji z działalnością legatów papieskich, którzy ten *List* przywieźli⁵. Zobaczmy teraz szczegółowo każdą z nich.

⁵ Tematyka początków Diecezji Płockiej nie jest oczywiście nowa, ale była podejmowana przez wielu badaczy – por. B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (968-1939)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 19 (1970) s. 277-282; Z. Sułkowski, *Początki organizacji kościelnej na Mazowszu*, „Studia Płockie” 3 (1975) s. 35-43; T. Żebrowski, *Początki diecezji płockiej*, „Miesięcznik Pasterski Płocki” 60 (1975), nr 4, s. 132-160; tenże, *Zarys dziejów diecezji płockiej*, Płock 1976, s. 11-16; M. Pauk, *Płock i Spira. Piastowska „imitatio imperii” na przełomie XI i XII wieku?*, w: *Świat średniowiecza. Studia ofiarowane Profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi*, red. A. Bartosiewicz, G. Myśliwski, J. Pysiak, P. Żmudzi, Warszawa 2010, s. 504-511; W. Graczyk, *Paweł Giżycki, biskup płocki (1439-1463)*, Płock 1999, s. 18-20, tenże, *Historyczność pierwszych biskupów płockich na tle opinii o początkach diecezji*, „Saeculum Christianum” 21 (2014) s. 73-80 wymienia trzy hipotezy, ale bardziej precyzyjne będzie pisanie o czterech. Zob. także L. Zygmier, *Pierwsi biskupi i duchowieństwo kapitulne diecezji płockiej do połowy XII w.*, w: *Kościół, kultura, polityka w państwie pierwszych Piastów*, red. W. Graczyk, J.M. Marszalska, W. Falkowski, L. Zygmier, Warszawa-Ciechanów 2016, s. 241-254; M.M. Grzybowski, L. Zygmier, *Episkopat Płocki w latach 1075-2022*, Płock 2023, s. 10-19.